

جایگاه سالمندی در قرآن و سیره اهل بیت (ع)

در مکتب اخلاقی اسلام در کنار دیگر ارزش‌ها و معیارهایی که برای تجلیل و احترام وجود دارد، کبر سن و بزرگسال بودن، یکی از معیارها و مصادیق مهم حفظ کرامت انسان‌ها محسوب می‌شود.

در مکتب اخلاقی اسلام در کنار دیگر ارزش‌ها و معیارهایی که برای تجلیل و احترام وجود دارد، کبر سن و بزرگسال بودن، یکی از معیارها و مصادیق مهم حفظ کرامت انسان‌ها محسوب می‌شود.

پیری و سالمندی فرایندی زیست‌شناختی است که زمینه وقوع بعضی از دگرگونی‌های طبیعی در کالبد و کاهش نیروی انسان را پدید می‌آورد. سالمندی در بعد روانی نیز به معنای فرسودگی تدریجی انسان است که موجب کاهش طراوت و شادابی، عزم و اراده، اعتماد به نفس، قدرت خطرپذیری و احساس مفید و مولد بودن می‌شود. (سند ملی سالمندان کشور، ۱۳۹۶)

سالمندان محبتی الهی، گوهری بی نظیر و ستونی استوار در خانواده هستند؛ از این رو زمینه فیض الهی را فراهم و با وجود و حضورشان، برکت و سعادت همراه می‌آورند؛ از این رو در دین مبین اسلام احترام ویژه ای دارند. هرچند در عصر کنونی، به سبب تغییرات فراوان در عرصه‌های گوناگون زندگی، ساختار خانواده‌ها نیز دستخوش تغییراتی شده، اما همچنان یکی از مهم‌ترین کارکردهای خانواده، مراقبت از اعضای خود محسوب می‌شود که سالمند نیز یکی از آنهاست.

یکی از هنجارهای مثبت اجتماعی که در همه جوامع، امری پسندیده تلقی می‌شود، تعامل مثبت با دیگران به ویژه سالمندان است که این موضوع در مکتب اسلام به صورت برجسته تری مطرح و تعامل مثبت با سالمند، عاملی در راستای تکامل فردی و اجتماعی انسان‌ها معرفی شده است.

از سوی دیگر، رشد روزافزون تعداد سالمندان در جهان و ایران باعث شده تا مسئله پیری و نحوه تعامل با سالمندان به یکی از مسائل مهم جوامع بشری تبدیل شود؛ لذا ضرورت بررسی آموزه‌های دینی در باب نحوه مواجهه و تعامل با این سرمایه‌های اجتماعی، بیش از پیش احساس می‌شود. فرهنگ غرب در مواجهه با سالمندان

میزان اهمیت و احترام به سالمندان در فرهنگ جوامع غربی در مقایسه با فرهنگ غنی اسلامی، فاصله معناداری دارد. وجود خانه‌های متعدد سالمندان در غرب حاکی از جایگاه بسیار لرزان و تنزل یافته افراد مسن در این جوامع است. متأسفانه با ظهور ارتباطات گسترده عصر کنونی و مواجهه فرهنگ‌های گوناگون با یکدیگر، این دیدگاه به تاسی از جوامع غربی در جوامع اسلامی نیز پدید آمد و تعداد خانه‌های سالمندان رو به فزونی نهاد. این در حالی است که طبق سفارش‌های مؤکد در فرهنگ اسلامی، فرزندان خانواده موظف به رسیدگی همه جانبه نسبت به والدین خود هستند. شأن و جایگاه سالمندان در قرآن

قرآن کریم در آیات متعددی به مراحل گوناگون زندگی انسان همچون زیست جنینی، دوران کودکی، جوانی و سالمندی و کهن سالی توجه خاصی داشته است. خداوند در آیه ۵۴ سوره روم به گذر عمر انسان بر کره خاکی اشاره کرده و می‌فرماید: «خدا شما را آفرید، در حالی که ضعیف بودید؛ سپس بعد از ناتوانی، قوت بخشید و دوباره بعد از قوت، ضعف و پیری قرار داد.» این آیه، آفرینش انسان را دارای سه دوره تحول می‌داند که از ناتوانی آغاز می‌شود، به مرحله قوت و نیرومندی می‌رسد و پس از مدتی دوباره رو به ضعف و ناتوانی می‌رود.

خداوند در قرآن با کاربرد واژه‌هایی همچون شیب، شیخ، کبر و عباراتی همچون «ارذل العمر» و «وهن العظم» به دوران سالمندی اشاره می‌کند و تعدادی از علائم و نشانه‌های کهنسالی را برمی‌شمارد؛ مثلاً در آیه چهار سوره مریم به سستی استخوان‌ها و در آیات ۷۳ سوره هود و ۵۴ سوره حجر به سفیدی موی سر و ناتوانی از فرزندآوری اشاره می‌کند. همچنین در آیه ۲۳ سوره قصص نیز کم توان شدن و ناتوانی در انجام کارهای سخت را از دیگر پیامدهای پیری بیان می‌کند.

گذر عمر از جوانی به پیری سنتی الهی است؛ لذا محرومیت سالمندان از بعضی حقوق مسلم و تعامل نامناسب با آنان، سبب حذف این گنجینه‌های تجربه از جامعه و تکریم نشدن جایگاه اجتماعی آنها می‌شود.

جایگاه سالمندان در روایات معصومین (ع)

نویسندگان مقاله «آداب تعامل مثبت جامعه با سالمندان بر اساس آموزه های قرآن و روایات» (دوفصلنامه علمی تخصصی پژوهش های نوین در آموزه های قرآن و سنت، شماره چهارم، زمستان ۱۳۹۸) در مقاله ای به واکاوی نحوه تعامل و رفتار معصومین(ع) با سالمندان پرداخته اند تا با استقصای سنت آنها در این زمینه، به راهبرد و جهت گیری کلی رفتار با سالمند دست یابند. معصومین(ع) حمایت از سالمندان را ارزشی الهی، دینی و اخلاقی و سالمندان را قابل احترام می دانند. از نظر ایشان، رعایت آداب پسندیده با سالخوردهگان سبب ارتقای سلامت روحی و روانی آنان است که موجب افزایش عزت نفس شان می شود.

در این راستا، پیامبر(ص) می فرماید: «احترام نهادن به مسلمانان سپیدموی، احترام به خداوند است.» (کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۶۵) امام سجاد(ع) نیز فرمود: «سالمند را به دلیل مسن بودنش احترام کن. با او با طمأنینه، آرام و آهسته رفتار کن و نیز شأن و منزلتش را بالا ببر؛ زیرا او قبل از تو به اسلام وارد شده است.» (یثربی، سیری در رساله حقوق امام سجاد(ع)، ص ۴۰۱)

از منظر حضرات معصومین(ع)، بالا رفتن سن انسان ها سبب نزول بیشتر رحمت الهی می شود. امام صادق(ع) در این خصوص می فرماید: «چون مؤمن به پنجاه سالگی رسد، خداوند حسابش را سبک گیرد و چون به ۶۰ سالگی رسد، خداوند توفیق توبه را روزی او کند، هرگاه به ۷۰ سالگی رسید، خدا و اهل آسمان دوستش بدارند و هرگاه به ۸۰ رسید، خداوند فرمان به نوشتن حسنات و حذف بدی هایش دهد و هرگاه به ۹۰ سالگی رسید، خداوند گناهان گذشته و آینده اش را ببخشد و جزو اسیران خدا در زمین به حساب آید.» (کلینی، الکافی، ج ۸، ص ۱۰۸)

از این بیانات گهربار به خوبی مشخص می شود که صرف سالمندی مورد احترام و تکریم حضرات معصومین(ع) بوده است؛ بنابراین از منظر مکتب اخلاقی اسلام در کنار دیگر ارزش ها و معیارهایی که برای تجلیل و احترام وجود دارد، کبر سن و بزرگسال بودن، یکی از معیارها و مصادیق مهم حفظ کرامت انسان ها محسوب می شود.

پیامبر(ص) در روایتی دیگر فرمود: «سالمندان را بزرگ شمار که بزرگداشت سالمندان، بزرگداشت خداوند است و هرکس آنها را بزرگ ندارد، از ما نیست.» (طبرسی، مشکوة الانوار، ص ۸۹۳) امام صادق(ع) نیز در روایت مشابهی به اجلال و تکریم سالمندان اشاره می کند و می فرماید: «بزرگداشت مؤمن ریش سفید، بزرگداشت خداست و هرکس مؤمنی را گرامی بدارد، در اصل خدا را گرامی داشته است و هرکس مؤمن ریش سفیدی را خوار کند، خداوند کسی را به سراغ او می فرستد، پیش از آنکه بمیرد تا او را خوار کند.»

سالمندان با سپر عمر و گذران پستی و بلندی های زندگی به مرحله ای رسیده اند که نیازمند احترام، تکریم، محبت و مورد توجه قرار گرفتن در مجالس عمومی و خصوصی هستند. شیوه و سنت حضرات معصومین(ع) در مواجهه با سالمندان نیز همین گونه بود و آنها افراد را به رعایت موازین زیر در مواجهه با سالمندان هدایت می کردند:

- پیشی گرفتن در سلام به سالمند

امام صادق(ع) می فرماید: «کوچکتر به بزرگتر سلام کند.» (کلینی، الکافی، ج ۴، ص ۴۶۳) همچنین ایشان یکی دیگر از مصادیق تکریم سالمند را سخن نگفتن قبل از او می داند و می فرماید: «روزی دو مرد پیر و جوان نزد پیامبر آمدند و جوان پیش از پیرمرد، شروع به سخن کرد. پیامبر فرمودند: اول بزرگتر.»

- تکریم سالمند در مجالس

احترام و جا دادن افراد سالمند در هنگام ورود به مجالس و محافل عمومی و خانوادگی، یکی از مصادیق تعامل سازنده با سالمندان است و جزو مکارم اخلاقی به شمار می آید. حضرت رسول اکرم(ص) فرمود: «مجلس را جز برای سه نفر نگشایند: سالمند به دلیل سنش، دانشمند به دلیل علمش و قدرتمند به دلیل قدرتش.» (کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۲۶۰)

- تقدم سالمند برای امام جماعت

کلینی در الکافی روایتی آورده است که امام صادق(ع) یکی از شرایط حق تقدم امام جماعت بر دیگری را مسن بودن فرد می داند. از دیگر سفارشات ائمه معصومین(ع) برای تکریم سالمندان، رعایت حال آنها در نماز جماعت است. حضرت رسول اکرم(ص) فرمود: «هرگاه یکی از شما پیش نماز مردم می شود، نماز را کوتاه کند که میان آنها خردسال، کهنسال، ناتوان و بیمار است.»

- پیشی نگرفتن از سالمند

دوران سالمندی همواره با ضعف جسمانی، کم توانی و بیماری همراه است و در نتیجه بر سرعت فعالیت های سالمند اثر می گذارد؛ لذا بر دیگران لازم است که در تعامل و رفتار با آنها از سرعت فعالیت های خود بکاهند؛ جلوتر از سالمند راه نروند و در خوردن و آشامیدن، آنها را مقدم بدارند. پیامبر خدا(ص) چون برایش آب آوردند، فرمود: «از بزرگان آغاز کنید.» در رساله حقوق امام

سجاد(ع) در بند ۴۴ درباره حق سالمندان چنین بیان شده است: «در هیچ کاری بر بزرگسال سبقت نگیر و به هنگام راه رفتن از او پیشی نگیر.»
- موضع گیری نکردن در برابر سالمند

یکی از مصادیق تکریم سالمند، این است که انسان هرگز خود را با او در موضع مخالفت و دشمنی قرار ندهد و به مجادله با او نپردازد. امام سجاد(ع) می فرماید: «هنگام دشمنی از رویارویی با سالمند بپرهیز.»؛ پس در جایی که درگیری و جنگی بین افراد بزرگتر و کوچکتر پیش می آید، بهتر است افراد جوان تر به احترام سن و سال بزرگترها از موضع گیری در برابر آنها خودداری کنند و از اشتباهشان درگذرند.
- مشورت با سالمند

در جامعه اسلامی، وجود سالمندان باتجربه، مایه خیر و برکت است. هیچ کس بی نیاز از تجربه بزرگان و پیشکسوتان نیست. سالمندان کوله باری از تجارب بر دوش دارند و از این رو می توانند آموخته های گران بهای خود را در اختیار جوانان قرار دهند. حضرت علی(ع) پند سالمندان را از رأی جوانان دلیر و جسور بهتر می داند و در حکمت ۸۶ نهج البلاغه می فرماید: «تدبیر و اندیشه پیر را از دلیری جوان دوست تر می دارم.»

الهه سادات بدیع زادگان